

Anmeldelser

JENS ENGBERG: Kilder til dansk historie i engelske arkiver. Udgivet af Rigsarkivet. København 1968. [6 +] 200 sider. Indb. 18 kr.

Jens Engbergs bog er en fører til de engelske arkivers og bibliotekers righoldige samlinger af håndskrevne danica og dermed et vidnesbyrd blandt mange om en glædelig tendens i bogproduktionen og på andre felter til at imødekomme behovet for en lettelse af den tidskrævende fase af den historiske undersøgelse som går til orientering og indsamling af kildemateriale. Føreren der kombinerer indføring i de enkelte institutioners og fonds' historie, karakter, ordning og indhold med summariske redegørelser for indholdet af de enkelte relevante kilder, har ikke mange fortilfælde i dansk historisk litteratur. Beslægtet hermed omend med hovedvægten på den konkrete kildeformidling er William Dunn Macray's Report on the Royal Archives of Denmark, 1-3, London 1885-87 (i 2 også: Report on the Royal Library at Copenhagen), og G. W. Kernkamp's Verslag van een onderzoek in Zweden, Noorwegen en Denemarken naar archivalia belangrijk voor de geschiedenis van Nederland, 's Gravenhage 1903, begge særdeles nyttige værker som i lige grad har tjent udenlandske og danske forskere som vejvisere til de danske samlinger. Fra norsk side, men også vedrørende dansk historie, foreligger Olaf Broch's Arkivstudier i Russland, Oslo 1928, og Oscar Albert Johnsen's Franske arkivstudier. Optegnelser fra Paris' centralarkiver, Oslo 1929, sidstnævnte med fyldige aktuddrag, og fra svensk side må fremfor alle nævnes den fortrinlige fører som Kungl. Krigsarkivet har udsendt som nr. 5 af sine Meddelanden, A guide to the materials for Swedish historical research in Great Britain, Sth. 1958. Den var resultatet af et holdarbejde og kom i stand sideløbende med et mikrofilmprojekt der har sikret svensk historisk forskning lettilgængelige kopier af de vigtigste kilder til svensk historie i engelske samlinger. Guiden gav prøver på hvad danske historikere kunne forvente at finde, og den har i høj grad været en forudsætning for dr. Engbergs arbejde. Det er dog en ikke uvæsentlig forskel at dr. Engberg selv har taget initiativ til og på egen hånd har måttet udarbejde den danske fører, men netop fordi han har kunnet støtte sig til den svenske guide og i flere tilfælde lade sig nøje med at henvise til nærmere oplysning heri, er dette handicap

at han har været ene om arbejdet ikke helt så stort som man umiddelbart kunne tro.

Desuden har han kunnet finde hjælp i et væld af andre hjælpemidler, frugter af en god gammel engelsk tradition for at publicere biblioteks-kataloger, arkivregistraturer, regestværker m.v. Det særlige heuristiske problem der knytter sig til fænomenet, at engelske embedsmænd og ministre har betragtet deres embedspapirer som privatejendom og derfor medtaget dem ved embedsafgang, er i nogen grad løst ved den værdifulde indsats som The Royal Commission on Historical Manuscripts har ydet gennem de sidste hundrede år. Kommissionen har siden 1870 offentliggjort oversigter over og udgaver af store dele af de kilder som opbevares (eller opbevarede) i privateje, op mod 300 bind væsentlig omfattende kilder fra 16. til 18. århundrede, og den har siden 1945 under sig The National Register of Archives, et centralt serviceorgan hvortil der indsamles oplysninger om og registraturer over principielt alle samlinger af arkivalier og håndskrifter i England og Wales, som ikke er aflejringer fra centraladministration. Henvend 14.000 registraturer over offentlige og private samlinger er p.t. tilgængelige her, uden at dette iøvrigt er ensbetydende med at der i alle tilfælde eller under enhver form kan opnås adgang til det registrerede, og gennem de udsendte årsmeddelelser og accessionslister kan interesserede holde sig orienteret om institutionens virksomhed og arkivaccessionen i England. Dr. Engberg redegør s. 148 f. for disse misundelsesværdige forhold og passim for de mange andre hjælpemidler der har dannet basis for bogen. Fremgangsmåden har i arkiverne været at gennemgå de tænkeligt relevante saggrupper, i bibliotekerne m.v. at opsøge de danica som kan findes i kataloger og registre under danske navne eller under navne på englændere med danske forbindelser, f. eks. på engelske konsuler og gesandter i Danmark. Denne metode er ingenlunde sikker, bl. a. fordi man som det hedder s. 89 er henvist til at forlade sig på sine – altid ufuldstændige – historiske og biografiske kundskaber, men den er under de givne omstændigheder den eneste fremkommelige. Har man erkendt denne begrænsning samt hvad dr. Engberg ligeledes fremhæver, at de store samlinger nødvendigvis har måttet behandles mere summarisk end de små, hvor de få relevante aktstykker trækkes frem, er der ingen tvivl om at man ved en systematisk gennemgang og/eller fornuftig brug af navneregistret kan hente positive oplysninger og værdifulde impulser til nærmere undersøgelser i de beskrevne, meget omfattende samlinger. Det er en mangfoldighed af kilder der således lægges frem: regnskaber, logbøger, diplomatisk korrespondance i anseeligt omfang, breve fra Oehlenschläger, H. C. Andersen, Rasmus K. Rask og Madvig, prise- og handelssager, historiske og geografiske eksposéer, private optegnelser, dagbøger ført af rejsende og af officielle repræsentanter, traktater, diverse

specialia som f. eks. s. 120 en redegørelse for religiøse tilstande i den danske flåde 1725, stambøger, kort, tegninger og akvareller. Kronologisk rækker indholdet fra et beskyttelsesbrev for »grev Absalon af Danmarks mænd« (s. 14) til breve fra historikeren H. A. L. Fisher skrevet under et Danmarksophold 1923 (s. 178). Registreringen omfatter både originale papirer og afskrifter, men dr. Engberg har naturligvis langt fra altid kunnet tage stilling til om akterne tilhører den ene eller anden kategori, heller ikke til spørgsmålet om de evt. skulle foreligge trykt et eller andet sted.

Foruden indholdet af de forskellige arkiv- og håndskriftfonds er visse rækker af kildeudgaver registreret, hvad der i mange tilfælde er nyttigt, men mellem andet bidrager til at give bogen et noget ujævnt præg. Da der ikke er udarbejdet en fortegnelse over de registrerede kildeudgaver, kan benytteren kun med vanskelighed gøre sig klart hvilke kilder bogen i grunden leder frem til. F. eks. registreres s. 38–41 *Acts of the Privy Council of England*, men ikke *Register of the Privy Council of Scotland* nævnt s. 163, og der ofres ca. 7 sider (s. 44–51) på en gennemgang af et så velbekendt værk som Rymer's *Foedera*, hvor det utvivlsomt havde været mere hensigtsmæssigt at trække andre mindre kendte, men dog vigtige publikationer frem, f. eks. den s. 176 anførte *Calendar of the Clarendon State Papers* som ikke er udnyttet i *Regesta diplomatica historiæ Danicæ*. At Rymer's *Foedera* overhovedet registreres er så meget mere ejendommeligt som dette værk faktisk allerede er registreret (og registreret bedre) i *Regesta etc.*, tilmed på grundlag af den gode udgave trykt i Haag 1737–45, hvilken dr. Engberg med rette fremhæver på bekostning af den han selv har benyttet. Forsåvidt synes afsnittet at gøre mere skade end gavn. Det gælder også oplysningen midt på s. 45 om de fire breve fra Roger Ascham's brevbog. Den dokumenterer nødvendigheden af at man gør sig klart hvad der burde være mindet om under omtalen af engelsk kronologi s. 4: at engelsk nytår langt op i tiden regnes ikke fra 1. jan. men fra 25. marts. I overensstemmelse hermed skal f. eks. s. 45 brevdateringerne 18. febr. og 2. marts 1554 rettes til 18. febr. og 2. marts 1555 og 24. febr. 1556 til 24. febr. 1557 således som det også er sket i *Regesta*. Ulige mere værdifuld forekommer gennemgangen af manuskriptkommissionens publikationsrækker s. 122–48 at være. Man får derigennem et givende overblik over det ofte meget vigtige kildemateriale som skjuler sig her, selv om der også til denne gennemgang bør gøres et par bemærkninger. Men det er mest praktisk at lade disse og andre kommentarer, fortrinsvis vedrørende litteratur- og biblioteksbenyttelsen, følge bogens disposition:

Titlen havde været mere dækkende om der havde stået tilføjet »og biblioteker«, da mere end en trediedel af bogen beskæftiger sig med

håndskriftsamlinger i engelske biblioteker. Man kan naturligvis hævde at disse for en stor del kan udspecificeres i privatarkiver, men afgørende er vel at ingen uindviet nu vil finde på at søge vejledning om indholdet af de engelske biblioteker i bogen. Det er svigtende public relation.

S. 1-6 havde det næppe været overflødigt indledningsvis at nævne, at man allerede i den fortræffelige *Dictionary of National Biography*, London 1885 ff., finder henvisninger til utrykte kilder i biblioteker og arkiver, hvad der endnu kan have betydning når man søger besked om en engelskmands forbindelser med Danmark (se videre Engberg s. 149). I *Corrections and additions to the Dictionary of National Biography*, Boston 1966, er denne gode skik fortsat, så at man f. eks. s. 137 under Molesworth ud over enkelte nye positive meddelelser fra utrykt materiale får at vide, at »There are no dispatches from or to Molesworth at Copenhagen after June 1692«, en oplysning der i en given situation kan spare mange anstrengelser. Tilsvarende nytte som guide til trykte og utrykte samlinger yder *The Complete Peerage*, 1-13, London 1910-59, selv om den unægtelig omfatter en snævrere personkreds. Under alle omstændigheder burde *Bulletin of the Institute of Historical Research*, udg. af University of London, være nævnt. Dette tidsskrift har før noget andet meddelt løbende fælles oversigter over håndskriftsaccessionen ved de større institutioner og meddeler stadig løbende oversigter over manuskripter og dokumenter som udbydes til salg ved auktioner eller af antikvarboghandlerne. I *British Manuscripts Project. A checklist of the microfilms prepared in England and Wales for the American Council of Learned Societies 1941-1945*, compiled by Lester K. Born, The Library of Congress, Washington 1955, kan forskellige danica findes ved hjælp af person- og stedregistret, herunder enkelte forbigået af dr. Engberg. Ønskes mikrofilmkopier kan de rekvireres for en rimelig penge ved henvendelse til Library of Congress.

S. 59 mangler ved omtalen af British Museum en henvisning til *The British Museum Quarterly* som giver løbende orientering om den nyeste håndskriftsaccession.

S. 60 siges at der ikke synes at være breve fra danske i Hans Sloane's arkiv. Den smst. nævnte katalog anfører dog breve til og fra Hans Gram. Endvidere savnes s. 60-61 bl. a. omtale af Andreas Christiani: *Adversaria mineralium* (283 f. 184-218), Petrus Severinus (Sørensen): *Exercitationum liber* 1567 og sammes *De febribus* (begge i 3005); intet af disse håndskrifter er »afskrifter af trykte arbejder«. Ligesom i det anførte Sloane 3415 findes der i 3416, en stambog, autografer af danske, således 1609-10 af hertug Ulrik og »Ant. Brahe, a dane residing in London«.

S. 75-79. Efter den s. 75 anførte katalog kan bl. a. følgende tillæg gøres om the Harleian Manuscripts: 29. juli 1590. K. af D. svar til de

skotske gesandter William Stewart og John Skene (4648 f. 21). – 1595. Breve vekslede mellem Henrik Rantzau og Joseph Scaliger (4935 nr. 49–50). – 1566–1637. Breve fra lærde mænd til Johs. Meursius samt enkelte til Johs. Pontanus (4936 passim). – [1590] K. James til Alexander, Lord of Spynie, dateret Kronborg (6986 f. 29). – 22. sept. 1610. K. af D. til K. James vedr. Sir John Selby (6986 f. 94). – 19. jan. 1587. Sir Tho. Wylkes til D. af England om tilbageholdelsen af K. af D.s sendebud til hertugen af Parma (6994 nr. 26). – 1586. Blad af stambog med tilskrift til William Pelham fra Henrik Rantzau (6994 nr. 33). – 31. dec. 1587. Henrik Ramel til Petrus Junius. K. af Skotlands råd (6994 nr. 59). – 1607. Breve fra Lady Arabella Stuart til K. af D., dronningen og prins Henry vedr. T. Cottings indtræden i dansk tjeneste (7003 f. 25). – Udat. Breve mellem Lady Arabella Stuart og Sir Andrew Sinclair (7003 f. 28). – 1. aug. 1593. Patent from K. James VI creating Nicholas Craig D.L.D. a peer of the realm (7004 nr. 10). – Udat. Brev fra Johs. Meursius (7011 nr. 61). – 13. april 1616. Brev fra Ole Worm til John Spelman (7011 nr. 64). – Udat. Breve vekslede mellem Th. Bang og P. P. Winding og G. J. Vossius (7012 passim).

S. 88–113. Efter de s. 88 f. anførte kataloger kan bl. a. følgende tillæg gøres om the Additional Manuscripts: 1763–68. Andrew Mitchell's korrespondance med Titley og Gunning i København og Woodford i Hamburg (6829). – 9. nov.–21. dec. 1751. Breve fra Titley i København til Solomon Dayrolle (15873 f. 24, 98, 116). – Maj–dec. 1766. Henvisningen s. 96 lin. 6 rettes til 21501 og 21503. – 1680–97. Brev fra Niels Slange 26. juni 1680 og J. Trellund 10. maj 1697 til John Covell (22910 nr. 209, 457). – 14. dec. 1786. Mellem Papers relating to the East India Company send to Mr. Eden anføres nogle danske klager vedr. handlen på Bengalen (34468 f. 2, 215). – 21. marts 1628 og 31. juli 1632. Breve fra Sir Henry Spelman til Johs. Meursius (34599 f. 99, 148). – 1630–40. Brevveksling mellem Ole Worm og Sir Henry Spelman (34599 f. 108, 146; 34600 f. 19, 35, 71, 74, 112, 181 og 34601 f. 2). – 1751–54. Nogle breve fra Titley til statssekretær H. V. Jones (35413–14, 35432 passim). – Add. 41667 f. 100 indeholder ikke som anført s. 109 »1829. Tre breve på Latin fra J. V. Madvig til . . Wilhelm Dindorf«, men som punkt 3 i katalogbeskrivelsen dels et latinsk brev fra Madvig til Dindorf 11. april 1829, dels et på dansk til N. L. Høyen 13. juli 1843.

S. 122–48. Vedrørende The Royal Commission on Historical Manuscripts er det rigtigt, at alle bind er forsynet med registre og at disse registre er forenet i store samlede registerbind, men det er misvisende at betegne dem som fuldstændige. Det har netop været anført som en alvorlig anke mod de samlede registre, at de udelukkende var akkumulerede på grundlag af de gamle enkeltbindsregistre som har været af varierende kvalitet og slet ikke alle så fuldstændige som ønskeligt var.

Hvor omhyggeligt man end bruger registrene kan man altså blive snydt. Kilderækkerne er så vidt det er muligt at skønne ud fra stikprøver stort set tilfredsstillende udnyttet af dr. Engberg, hvilket ikke udelukker at de – med eller uden registrenes hjælp – kan kæmmes for endnu nogle gode danica. Her skal nævnes: HMC 66: 1583. Lord Willoughby til Frederik II (16). – 4. marts 1587. Lord Willoughby til Danzay, den franske gesandt i Danmark (44). – 28. juni 1588. Samme til samme (156–57). – HMC 76: 23. juli–23. aug. 1808. Extract of a journal kept in Iceland by Andrew Mitchell (72–74). – 19. marts 1809. J. Savignac fra Reykjavik til Phelps & Co., bl. a. om Jørgen Jørgensen (84–86). – Iøvrigt gennemgås flere af HMC.s kilderækker ikke i det her omtalte afsnit men i anden sammenhæng, uden at der gøres opmærksom herpå. Der savnes således henvisninger til at HMC 60 registreres s. 164, HMC 67 s. 164 f., HMC 70 s. 160, HMC [72] s. 166 og HMC 75 s. 156–57.

S. 165. At National Library of Scotland, Edinburgh, blot helliges 6 linier taler tydeligt om bogens skæve proportioner. Via Catalogue of manuscripts acquired since 1925, 1–3, Edinburgh 1938–68, kan uden vanskelighed adskilligt hentes frem. F. eks.: 1607–17. Memorandum-book of Sir Daniel Dun indeholdende papirer vedr. skibe, købmænd og handel. [Da Dun (Donne) brugtes af den engelske regering i handels-sager og forhandlede med danskerne i 1602 har disse papirer muligvis interesse] (202). – 1693 brev fra Christian V, 1721 brev fra Frederik IV, 1761 brev fra Frederik V (592, nr. 1929, 1930, 1941). – 1825. To breve fra henholdsvis A. A. Feldborg og C. C. Rafn til Sir Walter Scott (868 f. 136–37). – 1791. Brev fra G. J. Thorkelin (968 f. 257). – Udat. Notater om og måske af Thorkelin (1711 f. 199–209). – Memorandum on the capture of Copenhagen (1847 f. 12). – 1805–09. Admiralty and government communications to Sir Alexander Cochrane, concerning . . the capture and subsequent government of the Danish Islands of St. Thomas and St. John (2313). – 1805–09. Letters and papers concerning the reduction of the Danish Islands and Cayenne (2314–15). – 9. juni –20. sept. 1590. William Stewarts og John Skenes beretning om deres sendelse til England, Danmark og Tyskland (2912). – 1844. Brev fra prof. Frederik Møller til Allan Park Paton (3217 f. 25). – 1812. Brev fra G. J. Thorkelin til jarlen af Buchan, hvori han fortæller om Københavns bombardement 1807, ødelæggelsen af sit bibliotek og Fr. VI.s bestræbelser for at »restore the intellectual life of the city« (3278 f. 47). – 1822–30. Blandt Sir Walter Scotts papirer findes et brev fra K. L. Rahbek 1822 (3894 f. 197), breve fra A. Oehlenschläger 1822–24 (3894 f. 170; 3897 f. 104; 3898 f. 102) og fra Nordiske Oldskriftselskab 1825 og 1830 (3901 f. 37; 3913 f. 235). – 1845. En H. C. Andersen dedikation (3921). – Bibliotekets ældre samling af manuskripter er ikke registreret i nogen trykt katalog, men såvel Advocates' Mss. som The Den-

milne Mss. rummer utvivlsomt aktstykker af interesse for dansk historie. Vol. 28 i sidstnævnte fond indeholder 'Papers relating to Denmark, Sweden and the Low Countries' i James VI.s tid, se J. D. Mackie: *The Denmilne Mss. in the National Library of Scotland*, Edinburgh 1928, s. 22.

S. 172-78 registreres The Bodleian Library, Oxford. Dertil kan efter de s. 172 f. anførte kataloger gøres følgende tillæg: 3. maj 1626. Christian IV anbefaler Wilh. Below, gesandt ved det engelske hof, til George Villiers, hertug af Buckingham (Tanner 72 f. 123). - 1582. Lord Willoughby's legation til Danmark (Tanner 79 f. 158). - 2. juni 1583. Frederik II tilstår Moscovite company fri sejlads (Tanner 79 f. 199). - 12. okt. 1583. Fortolkning af overenskomsten mellem Frederik II og D. Elizabeth om fri sejlads til Rusland (Tanner 79 f. 204). - U. å. Mary Howard til Sir Andrew Sincler, K. af D.s råd (Tanner 82 f. 109b). - Nov. 1718-nov. 1719. Journal kept by George Prowse, midshipman, on board H.M.S. Cumberland . . including a voyage to Copenhagen and back (Rawl. A 299 f. 328 og ud). - 8. juli 1618 og 22. aug. 1628. Stambogsindførsler af henholdsvis Joh. Barnekow i Heidelberg og Jørgen Brahe i Oxford (Rawl. D 933). - 6. juni 1599. James I anbefaler Thomas Wenman til Christian IV (Rawl. D 1070 nr. 3:2). - 11. sept. 1593. Tyge Brahe til Peter Young (Rawl. 15626 f. 7). - 4. okt. 1538. Christian III til Henry VIII (Rawl. 15673 f. 1). - 1580'erne og 1590'erne. Thomas Smith's afskrifter af Peter Youngs korrespondance, bl. a. med Tyge Brahe 1586-93. Mange papirer vedrørende forhandlinger mellem Skotland og Danmark i slutningen af 1580'erne, herunder fra 1587 »a short discourse of our late negotiations in Denmark« af Patricius Vausius de Barnbarrache og Petrus Junius (Young) (Rawl. 15683). - En samling bestående af 153 skandinaviske, hovedsagelig islandske håndskrifter, erhvervet 1828 fra Finn Magnusen (nr. 20642-794).

S. 179 omtales universitetsmatriklen for St. Andrews universitetet, men denne ligger ikke som anført til grund for artiklen i *Personalhistorisk Tidsskrift* 1962.

S. 200 er ved et uheld ikke kommet med i en del af oplaget. Den manglende side kan rekvireres ved henvendelse til Rigsarkivet.

De anførte addenda og corrigenda er baseret på strejftog i enkelte trykte hjælpemidler til dels ledet af anmelderens personlige interesser, så der er absolut ingen grund til at antage at mulighederne for at finde relevante danica hermed er udtømt. Dr. Engberg understreger selv bogens ufuldstændighed (s. 2), og skønt det bør siges at utilstrækkeligt motiverede forbigåelser, ujævn redaktion og andre vidnesbyrd om en hastig arbejdsmåde efter anmelderens mening til tider bringer kvalite-

ten under grænsen af det acceptable, er det på den anden side klart, at der må slås af på fordringerne når enkeltmand sætter sig for med anvendelse af et rimeligt mål af tid og arbejdsindsats at håndtere så mægtigt et stof. Bogen rummer som nævnt mange positive oplysninger og tilskyndelser til videre efterforskning, og det må betegnes som en god gerning, at forf. ikke har henlagt sine notater blandt de dynger af forskerexcerpter som gennem de sidste par hundrede år har aflejret sig i arkiver og biblioteker, men har sat dem i form og formået Rigsarkivet til at lægge dem frem til almindelig nyttiggørelse.

Det er en væsentlig opgave at få etableret tilfredsstillende oversigter over kilder til Danmarkshistorien i udenlandske samlinger, for den sags skyld også i den efterhånden uoverskuelige mængde af udenlandske kildepublikationer. Denne opgave klares i det lange løb bedst, hvis den som det også sker i udlandet løses ved planlægning og samarbejde mellem historikerne. Der kan peges på tidligere dansk fællesindsats i denne retning, udarbejdelsen af Regesta, vaticanundersøgelserne og det ret omfattende arbejde som før 1. verdenskrig og i mellemkrigstiden blev udført af Det kgl. danske Videnskabernes Selskabs manuskriptkommission. Sidstnævnte offentliggjorde bl. a. en Registrant over Breve fra og til danske i udenlandske Biblioteker (ved Lauritz Nielsen, 1934), men har også sat sig spor i en i Det kgl. Bibliotek tilgængelig, systematisk ordnet sagregistrant over udenlandske danica, som vistnok ikke er kendt efter fortjeneste, f. eks. kan der også her findes supplementer til dr. Engbergs arbejde. Kommissionens medarbejdere har naturligvis langt fra gennemgået alle samlinger og meget nyt kan være indgået i disse i løbet af de op til 50 år der er forløbet siden registreringen. Det ville være såre nyttigt om Jens Engbergs fører og Rigsarkivets danicafotografering af de store udenlandske arkivrækker kunne blive fulgt op af et bredt initiativ til en videre kortlægning af de talrige uregistrerede danica som stadig gemmer sig rundt om i verden, undertiden på helt uventede steder. En sådan vil ikke overflødiggøre, men utvivlsomt i mange tilfælde lette og udvide den enkelte historikers personlige orientering i det historiske råstof, måske også vise muligheder for at tage ikke hidtil dyrkede emner op.

HARALD ILSØE

WOLFGANG SEEGRÜN: Das Papsttum und Skandinavien bis zur Vollendung der nordischen Kirchenorganisation (1164). Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins. Band 51. Neumünster, Karl Wachholtz Verlag, 1967. 228 s. 33 DM.

Den foreliggende doktordisputats fra universitetet i Kiel er et forsøg på under en ny synsvinkel at samle de talrige bidrag til Nordens ældre